

Отже, народне мистецтво має широкі потенціальні можливості в моральному, духовному, культурному та патріотичному вихованні педагогічної молоді. На жаль, аналіз навчальних та виховних програм, підручників, методичних джерел щодо підготовки майбутніх учителів та вихователів показує, що значний виховний потенціал народного мистецтва використовується сьогодні недостатньо. Це зумовлено, в першу чергу, браком науково-методичних розробок щодо практичного застосування народного мистецтва як засобу національного виховання педагогічних кадрів. Створення подібних науково-методичних матеріалів, здатних збагатити процес підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів, є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Ю.О. Соловійова,
кандидат педагогічних наук, доцент
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

КОЗАЦЬКИЙ ІДЕАЛ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ ПІСЕНЬ ТА БАЛАД)

Ідеал людини, властивий будь-якому народу, відображений у його побуті, образотворчому та музичному мистецтві, літературних творах. Особливого значення він набуває в наш час, коли глобалізаційні процеси проникають у найглибшинніші пласти свідомості, впливаючи на ціннісні орієнтації особистості, її погляди та переконання. Сьогодення вимагає якнайглибшого пізнання історії, традицій та шляхів розвитку української культури, усвідомлення її внеску в скарбницю світової культури, що є запорукою зростання національної самосвідомості, активізації духовного потенціалу особистості.

Наявність чи відсутність ідеалу має особливий вплив на формування характеру в юному віці. Казки, легенди, історичні пісні, балади, прислів'я здебільшого націлені на створення ідеального образу героя того чи іншого типу. Величезний масив української народнопісенної традиції перейнятий ідеєю прославлення козака як ідеального образу лицаря, захисника Батьківщини, вільної людини, не обтяженої дрібними, приземленими інтересами. Козак відзначається широтою душі, він поспішає на допомогу кожному, хто її потребує. Готовність допомогти іншому – одна з перших моральних характеристик козака:

*Ой, час-пора до куріня:
В отамана коня нема.
Скиньмось, братці, по таляру,
Купім коня отаману.
Скиньмось, братці, по другому –
Купім коня й усю зброю [2].*

Визначне місце в народнопісенній спадщині займають балади. Сюжет історичної балади – це, як правило, найдраматичніший момент боротьби героя за справедливу справу. Дуже часто балада завершується смертю героя. Образ героя може бути збірним (козак Байда), це можуть бути також історичні постаті (Нечай, Морозенко). Найпоетичніше звучання мають балади про боротьбу за незалежність Батьківщини, про жорстокість неволі, велике горе полону. У баладах такого змісту сюжет розвивається навколо двох основних моментів життя: перебування в полоні та героїчна смерть. Почуття гідності, непроданості властиве як героям-чоловікам, так і жінкам. У баладі «Теща в полоні у зятя» конфліктна ситуація побудована на протиставленні двох жіночих типів: дочки, котра «побусурменилась», стала дружиною багатого татарина і матері-козачки, котру не зломила неволя. Дочка пропонує матері:

*Мати моя рідненькая!
Скидай з себе свої лати,
Вбериай дорогії шати!
Будеш з нами панувати [1, с. 183].*

У материнській відповіді виражена мудрість народу, яка виходить із інтересів цілого. Адже ласощі з чужих рук – річ примарна, вона розбешує і знищує людину.

*Ліпше мої вбогі лати,
Ніж дороги твої шати [1, с. 183].*

Незалежність, збереження Батьківщини досягається часто через трагічну смерть героя («Козака вбито», «Похорон козака», «Порубаний козак на могилі», «Орел виніс козацьку руку»).

*Умер козак, умер козак і козацька мова,
А лишився кінь вороний і ясна зброя
[1, с. 204].*

Упродовж історії Україна неодноразово переживає часи, коли дух руйнації, деканонізації святинь, розвінчання ідеалів минулого був надто помітний, тож варто не втомлюватися роз'яснювати молоді, що героїчні настрої, виражені в піснях, баладах, в усіх жанрах народної творчості, втілювали ідеологію мас, а не окремих людей. Лише за умови готовності боронити свою Батьківщину до кінця, за умови свідомого прояву патріотизму усіх чи майже всіх представників народу Україна змогла вистояти, нація збереглася.

Кожен народ, якщо він розвинувся як духовне ціле, виробив певний репрезентативний образ, що втілює його ментальність. Йог, духовний воїн, мудрець, авантюрист того чи іншого кшталту тощо. Репрезентативним образом українців з повним правом виступає козак. Козак-характерник, козак-воїн, козак-гречкосій, готовий в будь-яку мить змінити плуга на шаблю, якщо цього вимагатимуть інтереси Батьківщини. Козацький кодекс честі, Січ як школа лицарства, яка була особливо привабливою для молоді («Великий Луг – батько, а Січ – моя мати.»). На Січ ішли не тільки знедолені, тікаючи від панської сваволі. Часто туди намагалися потрапити і люди заможні, навіть деякі польські магнати, бо надто привабливою була лицарська слава. Одним з найпоширеніших сюжетів про козаччину є ставлення батьків до сина, котрий зібрався на Запоріжжя. Матері благають, вмовляють, навіть удавано проганяють свою неслухняну дитину, щоб за будь-яку ціну втримати її вдома. Але коли приходив час великих визвольних походів, загальний настрій змінювався. Батьки не тільки не відмовляли синів, навпаки, вони самі вираджали своїх дітей в далеку і небезпечну дорогу:

*Ой, пуцу я кониченька в саду,
А сам піду к отцю на пораду.
Отець мій по садочку ходить,*

*За поводи кониченька водить.
Ой, на; сину, коника, не гайся,
Щоб ти од того війська не зостався [2].*

В історичних піснях найбільше вражає масовий характер захоплення козацьким ідеалом. Це була дійсно авторитетна сила. Авторитет моральний підкріплявся військовою могутністю. Те, що народ виробив і закріпив саме такий тип людського життя і поведінки, наклало свій відбиток на формування української ментальності взагалі. Козак є ідеалом і для дівчини. Ніяка ціна не здається їй зavelикою, вона ладна на будь-які випробування заради свого почуття:

*– Дівчинонько мила,
Що буде ти їла
На Вкраїні далекій?
– Сухар із водою,
Аби, серце, з тобою,
Мій козаче-соколю [2].*

Ідеал має бути бездоганним, тому будь-яке відхилення від кодексу честі, будь-яке пониження авторитетності козацького стану знаходило різке засудження у народних піснях і баладах:

*Ой, п'є козак, п'є,
Бо в козака гроші є.
Гей, за ним, за ним
Ненька старенька
Дрібні сльози ллє:
– Ой, ти, сину мій,
Ти, дитино моя!
Гей, не пий, не пий,
Та горілочки,
Бо зведе з ума [2].*

Немало пісень та балад складено про козацьке побратимство. Січ була справжньою школою дружби і побратимства. Не було на світі такого подвигу, якого б не звершив козак заради дружби. На жаль, в усі часи багато зусиль докладалося для того, щоб розсварити козаків поміж собою: старшину і простих козаків, козаків-воїнів і козаків-гречкосіїв. У політиці плелися хитрі інтриги, що спричиняли розбрат і занепад. Втрата ідеалу – річ жорстока, для народної

ментальності небезпечна, наслідки її важко передбачити і осмислити.

Народ завжди глибоко розумів значення козацького ідеалу в системі засобів виховання. Не випадково всі хвилі українського відродження були перейняті духом козаччини. Вивчення багатої народної спадщини, усвідомлення життєвої необхідності збереження національних святинь, національних ідеалів – найважливіші завдання у виховній роботі сучасних закладів освіти. Українська культура пройшла складний шлях, увібравши в себе найкращі надбання минулого. Сьогодні важливо не втратити ці здобутки, збагатити їх новими звершеннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баладні пісні / упорядник Г. Нудьга. – К.: Музична Україна, 1969.
2. Історичні пісні / упорядники І. Березовський, М. Родіна, В. Хоменко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. –1068с.
3. Лановик М., Лановик З. Українська народна творчість: Підручник. – К.: Знання, 2001.
4. Українські пісні та думи в записах В. Гнатюка. – К.: Дніпро, 1971. –324с.